

DUALIZM W ŻYCIU GOSPODARCZYM EUROPY W XVI w.

Dualizm – istnienie obok siebie dwóch odrębnych zjawisk. Dualizm w życiu gospodarczym Europy oznaczał funkcjonowanie obok siebie dwóch systemów gospodarczych: gospodarki rynkowej w Europie Zachodniej i powrót do gospodarki feudalnej w Europie Środkowo – Wschodniej.

1. Początki gospodarki rynkowej w Europie Zachodniej

- a) mechanizmy gospodarki rynkowej w Europie Zachodniej wykształciły się pod wpływem wypraw geograficznych i handlu dalekomorskiego.
- rozwój żeglugi i handlu spowodował ożywienie wymiany towarowo – pieniężnej
 - trzeba było znaleźć nowe sposoby rozliczeń handlowych
 - ludzie dostawali pracę w miastach portowych, migrowali więc ze wsi do miast, które gwałtownie się rozwijały (urbanizacja)
 - nastąpił rozwój rzemiosła
 - zwiększył się popyt na zboże i żywność, głównie w Hiszpanii i Portugalii, do których napłynęła duża ilość kruszców z kolonii. Bardziej się opłacało zboże sprowadzać z Europy Wschodniej, gdzie było tańsze, niż zwiększyć obszar upraw.
- b) cechy gospodarki rynkowej
- powstają pierwsze kompanie handlowe
 - rozwijają się banki finansujące dalekie wyprawy
 - do obrotu wprowadza się weksle na okaziciela i papiery wartościowe, które ułatwiają rozliczenia między kupcami, bankami itp.
 - powstają pierwsze giełdy papierów wartościowych w Amsterdamie, a później w Londynie
 - rozwija się rzemiosło, powstają pierwsze manufaktury – zakłady, w których nadal wykonuje się pracę ręcznie i przy użyciu prostych maszyn jednakże w zakładach tych istniał już wysoki podział pracy, a towary wytwarzano z półproduktów.
- c) dzięki wyprawom i zmianom gospodarczym bogaciło się głównie mieszczaństwo. Wskutek rewolucji cen bardzo ucierpiała szlachta europejska, której podstawą bytu były czynsze dzierżawne płacone przez chłopów. Lawinowy wzrost cen i wyludnienie wsi spowodowały spadek dochodów szlachty. Postanowiła ona skorzystać z nowej koniunktury:
- w Anglii szlachta rozpoczęła komasować ziemię (ogradzać je) i hodować owce gdyż sprzedaż wełny była bardziej opłacalna niż uprawa ziemi
 - we Francji zmieniono kilkusetletnie umowy dzierżawne. Odtąd były podpisywane na krótki okres czasu i mogły ulec zmianie w zależności od sytuacji, a chłop musiał oddawać połowę uzyskanych plonów.

2. Gospodarka folwarczno pańszczyźniana w Europie Środkowo - Wschodniej

a) refeudalizacja w Europie Środkowo – Wschodniej.

Na wschód od rzeki Łaby postawiono na produkcję zboża, która stała się bardzo opłacalna. By zwiększyć produkcję i zmniejszyć koszty właściciele ziemi znoszą czynsz i powracają do pańszczyzny – pracy odrobkowej. Chłop, który dzierżawił od feudała ziemię nie może już za dzierżawę zapłacić pieniędzmi. Musi przyjść do pracy by za darmo pracować na ziemi właściciela. Zwiększa się liczba dni, w których musi się stawić do pracy. Zaczęto komasować grunty tworząc folwarki, przypisano chłopu do ziemi i zwiększono wymiar pańszczyzny. Powrócono więc do stosunków feudalnych = refeudalizacja.

Folwark pańszczyźniany – gospodarstwo rolne lub rolno – hodowlane nastawione na zbył, którego funkcjonowanie opierało się na przymusowej, darmowej pracy chłopu na rzecz właściciela ziemi.

Gospodarka folwarczno – pańszczyźniana – typ gospodarki feudalnej, która rozwinęła się w Europie Środkowo – Wschodniej w XVI w. Polegała na produkcji zboża w folwarkach szlacheckich, w których pracowali pańszczyźniani chłopu.

b) gospodarka folwarczno – pańszczyźniana na ziemiach polskich

W Polsce nastąpił rozwój miast i rynku wewnętrznego, wzrost spożycia zboża przy jednoczesnym spadku dochodów realnych szlachty - dotąd główne dochody szlachty pochodziły z czynszów, które płacili chłopci za dzierżawioną ziemię. Wysokość czynszów od wieków nie ulegała zmianie. Wskutek „psucia” pieniądza coraz mniej można za te pieniądze było kupić. Szlachcie bardziej więc opłacało się przejść na pańszczyznę gdyż wówczas uzyskiwali tanią siłę roboczą co gwarantowało niską, konkurencyjną cenę zboża.

Szlachta tworzy folwarki – duże gospodarstwa rolne gdyż zwiększenie areału gruntów ornych zapewniało zwiększenie plonów, a co za tym idzie zwiększenie eksportu. Było to możliwe gdyż szlachta włączała do folwarku takie ziemie jak:

- grunty dotąd nieużytkowane = lasy, łąki, odłogi
- pustki – ziemie opuszczone
- ziemie wykupywane z rąk sołtysów
- ziemie zabrane chłopom w zamian za dużo gorsze działki ziemi

c) cechy gospodarki folwarczno – pańszczyźnianej.

- zwiększenie obszaru ziemi uprawnej w celu zwiększenia plonów – gospodarka typu ekstensywnego,
- ziemia uprawiana przez pańszczyźnianych chłopów, i związana z tym niska wydajność pracy,
- wykorzystanie najprostszych narzędzi i nie angażowanie się w rozwój nowych technik uprawy roli
- eksport płodów rolnych i surowców
- import wyrobów rzemieślniczych
- rozwijały się głównie tereny nad spławnymi rzekami (Wisła z dopływami, Odra, Warta, Pregoła, Niemien, Dźwina), którymi dostarczano produkty do portów morskich gdzie ładowano je na statki
- folwarki były samowystarczalne: uprawiano w nich warzywa, zioła, utrzymywano sady, pszczoły dla miodu, hodowano ryby, bydło, trzodę chlewną i drób. Produkowano na folwarkach proste tkaniny, meble, narzędzia. Często folwark posiadał własne browar produkujący piwo bądź gorzelnię produkującą wódkę. W towary te zaopatrywano wieś, oczywiście za opłatą, co zapewniało stały, wysoki dochód
- korzyści z gospodarki czerpali głównie szlachta i duchowieństwo

d) prawa ułatwiające szlachcie dominację gospodarczą.

Prawo zezwalało szlachcie na:

- przymusowy wykup sołectw i usuwanie sołtysa ze wsi,
- przypisanie chłopca do ziemi – nie mógł opuścić wsi bez zgody właściciela,
- zwolnienie z cła za przywożone i wywożone towary na własny użytek,
- monopol w posiadaniu ziemi gdyż mieszczanie nie mogli kupować majątków,
- zwiększenie wymiaru pańszczyzny – chłop musiał pracować kilka dni w tygodniu na ziemi pana,
- sądzenie chłopów w gestii właściciela ziemi.

e) skutki gospodarki folwarczno – pańszczyźnianej.

a) skutki pozytywne:

- wzrost areału gruntów ornych
- rozwój miast leżących wzdłuż spławnych rzek i portów np. Gdańska, Krakowa, Torunia,
- wzrost znaczenia Polski w Europie – państwo polskie „spichlerzem Europy” = głównym dostawcą zboża; dostawcą budulca (drewno), skór, konopi, lnu

b) skutki negatywne:

- poddaństwo osobiste, gruntowe i sądownicze chłopów doprowadziło do całkowitego uzależnienia chłopca od pana/szlachcica. Stan kmiecy w ogóle przestał się rozwijać. Chłop stał się praktycznie niewolnikiem, który był zmuszony pracować za darmo na ziemi pana od którego dzierżawił ziemię. Został przywiązany do ziemi, której nie mógł opuścić
- ubożenie chłopów
- zahamowanie postępu technicznego w rolnictwie

- przejęcie przez szlachtę kontroli nad handlem zbożem ograniczyło prawa stanowe mieszczan. Mieszczanie nigdy nie stali się taką siłą gospodarczą i polityczną jak na zachodzie Europy.